

SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

SRMKA Sayı/ Issue 3

Yıl/Year 2021, 1- 26

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 05.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06.12.2021

Yayın Tarihi/ Published: 31.12.2021

Makale Künyesi / Citation: C. Karataş Yüksel.- Ç. Çilingiroğlu, “Çatalhöyük Sembolizmde Kabartma Bezekli Çanak Çömlekler”, SRMKA 3, 2021, 1- 26.

ÇATALHÖYÜK SEMBOLİZMİNDE KABARTMA BEZEKLİ ÇANAK ÇÖMLEKLER

RELIEF DECORATED POTTERY IN ÇATALHÖYÜK SYMBOLISM

Canan KARATAŞ YÜKSEL*
Çiler ÇİLİNGİROĞLU**

Özet

Anadolu’da MÖ 7. binyılın sonlarıyla MÖ 6. binyılın başlarına denk gelen ve konvansiyonel kronolojiye göre Geç Neolitikten Erken Kalkolitik Döneme geçişi yansıtan yüzyıllarda yaşamın birçok alanında değişim ve dönüşümler görülür. Orta ve Batı Anadolu Geç Neolitik Dönem yerleşmelerinde bu değişimler mimari, mekân organizasyonu, gömüt uygulamaları, geçim ekonomisi ve yontma taş endüstrisinde olduğu gibi, çanak çömlek teknolojisi ve kullanımında da karşımıza çıkar. Çatalhöyük, teknolojik, ekonomik, sosyal ve ideolojik dönüşümün doyurucu arkeolojik kanıtlarla takip edilebildiği ender yerleşimlerden biridir. Çanak çömlek üretiminde gözlenen teknolojik, stilistik ve morfolojik yenilikler bu kritik tarihsel sürece dair ipuçları vermesi bakımından önem kazanır. Bu makale, Çatalhöyük’ün geç tabakalarında bulunan kırmızı yüzey renkli ve kabartma bezekli çanak çömlekleri yeni bulgular aracılığıyla incelemektedir. Kabartma bezekli çanak çömlekler temelde yalın bir karaktere sahip çanak çömlek repertuarı içinde az sayıda ancak özenle üretilmiş parçalar olarak tanımlanabilir. Stilistik olarak Kapadokya ve Göller Yöresi çağdaş gelenekleriyle benzerlik sergileyen bu buluntular, bir yandan sembolik öğelerin taşınabilir materyal kültüre aktarımını gösterirken, diğer yandan, boğa kafası veya el gibi sembolik unsurlar sayesinde değişim yaşayan Çatalhöyük toplumundaki ideolojik sürekliliğe işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Çatalhöyük, Çanak Çömlek, Geç Neolitik, Kabartma Bezek, Sembolizm, Boğa.

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antakya-TÜRKİYE, E-posta: canankaratas@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3964-8333

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova-İzmir, TÜRKİYE, E-posta: ciler.cilingiroglu@ege.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2936-3732

Abstract

Late seventh and early sixth millennia BCE, the Late Neolithic-Early Chalcolithic transition according to the conventional chronology, shows profound changes in multiple aspects of daily life in Anatolia. These transformations are observed in architectural techniques, spatial organization, burial customs, subsistence economy and chipped stone industries as well as in pottery technology and function at Late Neolithic Central and Western Anatolian sites.

Çatalhöyük is one of the few sites which provide ample archaeological evidence for this transformation. The novelties and changes in the technological, stylistic and morphological features of pottery is thus significant as it provides solid evidence for change during this critical period. This article introduces red coloured and relief decorated pottery found recently at the site. This group constitutes a small portion of the typically undecorated and monochrome ceramic repertoire. Produced with labour-intensive techniques, these are stylistically very similar to the relief-decorated pottery from the contemporary Cappadocian and Lake District sites. Relief decorated pottery represents a transformation of symbolic features to mobile material culture on the one hand, but also demonstrate that ideologically Çatalhöyük community adhered to the old, familiar symbols in this period of intense change.

Keywords: Çatalhöyük, pottery, Late Neolithic, relief-decoration, symbolism, bull.

Giriş

Çatalhöyük, Türkiye'deki en çok araştırılmış ve hakkında en fazla yayın yapılmış alanların başında gelir. Uyarlanmış tarihlerle MÖ 7100-5950 yılları arasında kesintisiz olarak yerleşime sahne olmuş olan höyük, Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin tüm aşamalarına dair iyi korunmuş arkeolojik dolgulara sahiptir¹. Ne var ki gerek Mellaart gerekse Hodder dönemi kazıları Doğu Höyük üzerinde özellikle Orta Evre olarak adlandırılan MÖ 6700-6400 yılları arasındaki tabakalara odaklanmış, höyüğün geç evreleriyle terk edilmeden hemen önceki aşamaları daha az araştırılmıştır. Güney Alanı'nda gerçekleştirilen Team Poznan (TP) ve Team Poznan Connection (TPC) kazıları özellikle höyüğün geç evrelerine odaklanarak bu araştırma eksiğini kapatmaya gayret etmiş, bu esnada önemli arkeolojik sonuçlara ulaşılmıştır². Kesintisiz olarak dört yüz yıllık bir yerleşimi belgeleyen bu bulgular, MÖ 6400'lerden sonra başlayan, zamanla belirginleşen ve sonunda yerleşmenin terk edilmesiyle sonuçlanan bir dizi toplumsal ve ekonomik değişime işaret eder³. Söz konusu değişim ve dönüşümlerin materyal kültürdeki izlerini araştırmak Konya Ovası Neolitik Dönem sürecini anlamayı kolaylaştırır. Bu nedenle, 2018-2019 yıllarında Doğu Alanı'nda kazılara başlanarak MÖ 7. binyılın sonlarıyla MÖ 6. binyılın başlarına tarihlenen iyi korunmuş, nitelikli arkeolojik mimari ve dolgulara rastlanmış olması önem taşımaktadır. Bu alandan elde edilen veriler, höyüğün yerleşme tarihi ve terk

¹ Cessford 2001.

² Marciniak-Czerniak 2007, 117; Hodder 2012a, 307-308; Hodder 2014a, 11-17.

³ Hodder 2014a, 1-9; Marciniak et al. 2015, 151; Özdöl - Kutlu vd. 2015, 191-192; Marciniak 2021, 33-34.

edilme süreçleriyle ilgili yeni bilgiler sağlarken, aynı zamanda dönemin materyal kültürüne ilişkin bilgilerimize yeni eklemeler yapmıştır.

Doğu Alanı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında binlerce çanak çömlek parçası ortaya çıkmış, bunlar kazı birimlerine göre kaydedilmiş, daha sonra mal grubu ve morfolojik özelliklerine bakılarak makroskopik bir analize tabi tutulmuştur⁴. Doğu Alanı çanak çömlekleri, Doğu Catalhöyük'ün tipik olarak nitelenen mal grubu ve formlarına sahip olup bu repertuar içinde kabartma bezekli kaplara ait dört parçaya rastlanmıştır. Daha önceki yıllarda kabartma bezekli çanak çömleklerin Mellaart III-II, Güney PT, IST, Zirve, TP, TPC, Kuzey Alan (HJ) ve KOPAL alanlarında bulunduğu bildirilmektedir⁵. Özel bir grup olarak değerlendirilen bu tipi makale çerçevesinde ele almak ve son bulgular ışığında yeniden değerlendirmek istiyoruz.

Doğu Alanı Neolitik Dönem Çanak Çömleği

Doğu Alanı, Catalhöyük'ün Doğu höyüğü üzerindeki Doğu konisinde yer alır. Burada, 2018-2019 yıllarında Batı-Doğu yönlü 10x50 metre boyutlarında bir alanda kazı çalışmaları yapılmıştır⁶. Her biri 10x10 metrelik beş açmaya bölünerek gerçekleştirilen çalışmalarda, Geç Neolitik Döneme ait altı mimari yapı tanımlanmış olup bunlardan 175, 176 ve 177 neredeyse tamamen açığa çıkarılmıştır⁷. Oldukça iyi korunmuş durumda olan ve tümüyle kazısı gerçekleştirilen Bina 175, Doğu Alanı'nın merkez kuzey kısmında konumlanır. Bu alandaki binaların çevresinde ve onların kerpiç duvarlarına yaslanmış olarak bulunan atık dolguları da çanak çömlek bulguları açısından önem taşır (Fig.1).

Doğu Alanı kazılarında seksen kazı biriminden toplanan 13.874 adet çanak çömlek parçasının %94'ü Neolitik Döneme tarihlenir⁸. Çanak çömleklerin büyük çoğunluğu Doğu Alanı'nın genelinde olduğu gibi çoğunlukla atık alanları (U.40031, U.40074, U.40099, U.40112, U.40151, U.40170, U.40175); mekanlar (B.175, B.176, B.177) ve oda dolgularından ele geçmiştir (Fig. 2). Catalhöyük'ün Geç Neolitik tabakalarından iyi bilinen örneklerle yakın benzerlik içinde olan Doğu Alanı Neolitik çanak çömlekleri, Yalman'ın mal grupları temel alınarak ve karşılaştırma koleksiyonu kullanılarak sınıflandırılmıştır⁹. Buna göre Doğu Alanı

⁴ Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020a, 2020b.

⁵ Özdöl - Kutlu vd. 2015, 182.

⁶ Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu vd. baskıda.

⁷ Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020b.

⁸ Sözü edilen çalışmalara ilişkin detaylar için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020a, 2020b; Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu vd. baskıda.

⁹ Yalman vd. 2013.

çanak çömlek repertuarı üç ana mal grubundan oluşur: Koyu Mineral Mal, Krem Mineral Mal ve Kırmızı Mal.

Koyu Mineral Mal; koyu renkli, volkanik mineral katkılı (yerel olmayan hammadde), genellikle sıkı hamurlu ve iyi pişirilmiş çanak çömleklerdir. Bu grup, çoğunlukla daralan ağızlı, küresel gövdeli ve yemek pişirme amaçlı kullanılan formlardan oluşmaktadır. Bilindiği gibi, daralan ağızlı çömlek, Çatalhöyük'ün en yaygın çömlek formudur¹⁰. Krem Mineral Mal/Açık Renkli Mal; açık krem ve gri renkli, muhtemelen yerel hammaddeden yapılmış, nispeten gevşek ve hafif hamur dokusuna sahip çanak çömleklerden oluşur. Bu mal grubunda daha çok dik kenarlı, geniş ve daralan ağızlı kâseler, kısa boyunlu ve "S" profilli kâseler/çanaklar ve küçük boyutlu çömlekler görülmektedir. Koyu Mineral Mal ve Krem Mineral Mal Doğu Höyük çömlekçiliğindeki en baskın gruplardır¹¹. Kırmızı Mal diğer iki mal grubuna oranla daha az sayıdadır. Çoğunlukla mineral katkılı, nispeten daha ince cidarlı, kalın astarlı ve iyi pişirilmiş örneklerden oluşmaktadır. Bu mal grubunda dik kenarlı formlarla birlikte geniş ve daralan ağızlı kâseler, kısa boyunlu ve "S" profilli kâseler/çanaklar ile az sayıda omurgalı kâse yer almaktadır. Çok az sayıda olmakla birlikte, Doğu Alanı'nda Neolitik-Kalkolitik geçiş dönemi gruplarından biri olarak tanımlanan Kavkı İçerikli Mal¹² örnekleri de tespit edilmiştir.

Morfolojik özellikleri bakımından Doğu Alanı çanak çömlek repertuarı hâlihazırda tanınan Geç Neolitik çanak çömlekleriyle birebir uyuşmaktadır. Sözgelimi, dikey delikli ve deliksiz kanca tutamaklı, memecik biçimli ve hilal biçimli eklentili örnekler bu dönem tipolojisinde ön plana çıkar (Fig. 3).

İncelenen Çanak Çömleklerin Arkeolojik Bağlımları ve Betimlemeleri

Makaleye konu olan parçalardan ikisi Birim 40075'ten, bir tanesi Birim 40062'den gelir. Her iki birim de 175 numaralı binanın terk edilmesinden hemen sonra bu alanda oluşan dolguya aittir ve içinde Neolitik karakterli buluntular barındırır¹³. İki kabartmalı parçanın yer aldığı Birim 40075'den Neolitik nitelikli toplam 964 parça, Erken Kalkolitik nitelikli (krem üzerine kırmızı boyalı) dokuz parça ve Kalkolitik sonrasına tarihli sadece beş parça bulunmuştur. Kabartma bezekli parçaların hiçbiri doğrudan mekân dolgularından veya taban üstlerinden gelmez. Bu özellikleriyle stratigrafik olarak mekânların terk edilmelerinden sonra alanın geçici olarak kullanıldığını düşündüğümüz bir kullanım evresine aittirler.

¹⁰ Özdöl 2014, 37.

¹¹ Yalman 2009, 2010; Czerniak-Pyzel 2017.

¹² Yalman 2009, 97.

¹³ Detaylar için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020b.

Söz konusu dolguların mutlak tarihi, U.40062 numaralı kazı biriminden alınan tohum kalıntılarıyla net olarak bilinmektedir. TÜBİTAK-832 numaralı örnek, MÖ 7102±30 konvansiyonel sonucunu vermiş ve %66,5 olasılıkla MÖ 6048-5968 tarih aralığına yerleşmiştir. Bu tarih aralığı, Doğu Höyük'teki terk edilme sürecinin sonuna denk gelir ve aynı zamanda kabartma bezekli çanak çömleği dolaylı olarak tarihler. Sonuç olarak, gerek mutlak tarihlendirme gerekse materyal kültürün özelliklerine bakarak, makale kapsamında değerlendirilen kabartma bezekli çanak çömlekleri MÖ kal. 6000-5900 aralığına tarihlemek uygun olacaktır.

Kabartma bezekli dört örnekten sonuncusu yüzey toprağının kaldırılması sırasında ortaya çıkmıştır ve tam da bu nedenle arkeolojik bağlam konusunda bize net bilgi vermemektedir.

40075 numaralı kazı biriminde bulunan parça Catalhöyük Geç Neolitik çanak çömlek repertuarında çok az rastlanılan hayvan kafası biçimli bir tutamağa aittir (Fig. 4; Fig. 8.1). Parça, ince kum ve mika katkılı, kahve hamurlu, kızıl-kahve yüzey renkli ve dışa dönük ağız kenarlı nitelikli bir kâseye aittir. Her iki yüzeyi açkılanmış olan kâsenin ağız çapı 9 cm, cidar kalınlığı 0,5 cm'dir. Tutamak eklentisi ağız kenarının hemen altında yüksek kabartma biçiminde, dış yüzeye applike edilmiş stilize bir boynuzlu hayvan tasvirinden oluşmaktadır. Boğa başını andıran bu eklenti yatay olarak iki yandan delinmiş (delikler aynı zamanda cepheden hayvanın gözlerini andırmaktadır) ve olası bir tutamak işlevi kazandırılmıştır.

Daha önce, Doğu Höyük'te, Mellaart stratigrafisine göre V. ve II. tabakalarda hayvan biçimli tutamak örneklerine rastlanmıştır¹⁴. Bununla birlikte bahsi geçen örnekler, burada değerlendirilenle bazı farklılıklar gösterir. V. tabaka örneği astarsız, açık-sız, gri özlü bir parçadır ve nitelikli bir parça gibi görünmemektedir¹⁵. Ayrıca bu örnekte hayvan yüzüne dair herhangi bir ayrıntı verilmemiştir. II. tabaka örneği ise net olmamakla birlikte boğa başını andıran stilize bir kabartma bezektir. Bezek, bir çanağa ait sepet kulbun ağız eklentisinin devamı şeklindedir. Bu parça oldukça kalın astarlı (kırmızı tonlarda) ve açkılı oluşuyla niteliği bakımından Doğu Alanı örneğiyle daha sıkı bir benzerlik içindedir. Benzer bir uygulama TPC alanından ele geçen oval bir kapta da görülmektedir. Söz konusu örnek, sepet kulbun devamı niteliğindeki kabartma boğa boynuzu şeklindedir¹⁶.

¹⁴ Özdöl 2014, Fig. 23a-b, 24a-b.

¹⁵ Parçanın tanımı yayındaki fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla yapılmıştır.

¹⁶ Özdöl - Tarkan 2013, Fig. 14.5; Özdöl 2014, Fig. 21a-c.

Doğu Alanı kazılarında boğa betimlemesinin uygulandığı parçalardan biri de 2018 çalışmalarında yüzey toprağının kaldırılması sonrası Neolitik mimari unsurlarının görülmeye başladığı 40011 biriminden ele geçmiştir. Söz konusu parça mineral katkılı, kızıl-kahve astarlı ve açıklı bir gövde parçasıdır. Dış yüzeyde kabartma şeklinde ön yüzden tasvir edilmiş, boynuzları belirgin bir boğa başı uygulaması görülmektedir (Fig. 5, Fig. 8.2).

Üzerinde boğa kabartma bezek olan son örnek de bir gövde parçasına aittir. Yoğun kum ve mika katkılı kahverengi hamurlu, her iki yüzeyi astarlı, nitelikli bir gövde parçasıdır. Dış yüzeyi koyu kırmızıdır ve oldukça iyi şekilde açıklanmıştır. Dış yüzeyde kabartma şeklinde boğa kafası tasvir edilmiştir. Cepheden betimlenen boğa kafasının sağ kulağı ve tek sağ boynuzu korunmuştur (Fig. 6, Fig. 8.3).

Doğu Alanı'ndan gelen üç örnekte de daha önceki parçaların aksine, kabartma bezeklerin kulp işlevi olmaksızın gövde üzerine uygulanması dikkat çekicidir.

40075 numaralı birimde kabartma bezekli bir gövde parçası daha bulunur. Parça yoğun kum ve mika katkılı, kahverengi hamurlu, kızıl-kahve tonlarında astarlı ve açıklıdır. Dış yüzeyinde yer yer izleri görülmektedir. Kabartma bezekte, dört parmağı belirgin bir şekilde seçilen ve kolun alt kısmını da gösteren bir insan eli tasvir edilmiştir (Fig. 7, Fig. 8.4). Parçanın üzerindeki tasvir kırıktır ve kompozisyonun tümü hakkında bilgimiz eksiktir. Bahsi geçen parçanın en yakın örneği TP Alanı'nda düzleştirilmiş bir plak üzerine uygulanmış kabartma bezekten bilinir. Bezek, stilistik açıdan Fig. 7'e neredeyse birebir benzemektedir. TP Alanı'ndan gelen parçada sadece el ve kolun alt kısmı korunagelmıştır¹⁷.

Karşılaştırmalar

Neolitik Dönemin gelişim evresindeki zengin ve kendine özgü tasarımı olan tarih evleriyle bilinen Çatalhöyük'te, MÖ 6500'lerle birlikte (VI.-V. tabakalar) daha önceki seviyelerde görülen belirgin yapı sürekliliğinin değiştiği anlaşılmıştır. MÖ 7. binyılın sonlarına doğru bazı bölümleri terk edilen höyükte, dağınık ve parçalanmış yerleşim biçimine dönüşüm gerçekleşmiştir¹⁸. Yerleşimin sonlarına doğru evcilleştirilmiş bitki ve hayvanların daha yoğun kullanımına yönelik bir ekonomik kayma ve beraberinde yabanıl hayvanlara ve avcılığa olan bağımlılık azalmıştır. Ritüel ve sosyal ilişkiler ağının merkezinde olan daha bağımsız haneler üretim ve tüketim birimleri işlevselliği kazanmıştır¹⁹. Bazı yapıların bir grup haneye hizmet eden gömüt alanları olarak kullanıldığı, tabanaltı gömütlerin son bulunduğu ve en üst tabakalarda

¹⁷ Nakamura- Meskeel 2008, 194.

¹⁸ Düring 2001.

¹⁹ Hodder 2012a, 309.

bağımsız mezarlık alanlarının ortaya çıktığı bilinmektedir²⁰. Yerleşimin son evrelerinde görülen bu kademeli değişikliklerin Batı Höyük'teki Kalkolitik toplulukların ortaya çıkmasına belki de zemin hazırladığı düşünülmektedir²¹.

MÖ 6600-6500 tarihlerinde Çatalhöyük'ün yakın çevresinde, Beyşehir-Suğla Havzası'nda ve Göller Bölgesi'nde yeni yerleşimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Çatalhöyük'ün kültürel ve sanatsal olarak bölgesel gelişmelerin tetikleyicisi ve göç eden gruplar için de referans noktası bir merkez olduğunu, yeni kurulan bu yeni yerleşimlerin materyal kültüründe izlemek mümkündür²². Diğer yandan, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemden beri Neolitik sürecin yaşandığı Kapadokya Bölgesi, Konya Ovası toplumları için her daim iletişim ve etkileşim içinde olunan komşu bölge olma niteliğini korur. Nitekim, Çatalhöyük sembollerini andıran birçok unsur bu toplumların çanak çömlek üretiminde de kendine yer bulur.

Kapadokya Bölgesi yerleşimlerinden Köşk Höyük'ün III. ve II. tabakalarında ele geçen kabartma bezekli çanak çömlekler üzerinde boğa, geyik, ceylan, leopar ve keçi gibi çok sayıda hayvan betimlemeleri görülmektedir. Ayrıca insan kabartmaları, bitkisel motifler, iç içe zikzaklar ve hilal şekilli kabartmalar uygulanan diğer betimlerdir. Kabartmalı kapların birçoğu kırmızı astarlı ve açkılıdır. Ayrıca bir kısmına kırmızı-krem boya ve çizi bezek uygulanmıştır²³. Tepecik-Çiftlik yerleşiminde özellikle 4.-2. tabakalarında görülen kabartma bezekler kırmızı astarlı, omurgalı ve açkılıdır. Boğa kabartmaları burada da karşımıza çıkar. Ayrıca avcılık ve günlük hayatla ilgili sahneler betimlenmiştir. Tepecik-Çiftlik'in 2. tabaka çanak çömleklerinde görülen bazen içleri noktalarla doldurulmuş geometrik üçgenler ve dalgalı desenler gerek Köşk Höyük gerekse Çatalhöyük Doğu Alanı çanak çömleklerinde görülmekte, her iki bölgenin çağdaş çanak çömlek gelenekleri arasında benzerliklerin sadece kabartma bezeklerle sınırlı olmadığına işaret etmektedir²⁴.

Köşk Höyük ve Tepecik-Çiftlik kabartma bezekli çanak çömleklerin kırmızı astarlı ve açkılı özenli kapların üzerine uygulanan tasvirler stilistik olarak özellikle yukarıda tanıttığımız U.40062 numaralı kazı biriminden gelen örnekle birebir benzeşmektedir (Fig. 6). Bu stilistik benzerlik öylesine belirgindir ki, Çatalhöyük Doğu Alanı örneğinin Kapadokya'dan ithal bir

²⁰ Marciniak-Czerniak 2007, 118.

²¹ Marciniak-Czerniak 2007, 127.

²² Marciniak 2021, 37-43.

²³ Öztan 2002, 58 Resim 9-14; Öztan 2007a, 229, Fig. 13-18, 26; Öztan 2007b, 469; Katalog 319-325.

²⁴ Bıçakçı vd. 2007, 242-243; Doğu Alanı örneği için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020.

örnek olduğunu bile düşündürür. Ancak bu tahminimizi doğrulayacak kimyasal karakterizasyon analizleri elimizde yoktur.

Diğer yandan, el şekilli kabartmanın görüldüğü parça, Köşk Höyük'teki benzer nitelikli insan tasvirli veya antropomorfik kapları anımsatır²⁵. Daha önce vurguladığımız gibi, ne yazık ki, kırık olan gövde parçası üzerindeki kompozisyonun geri kalanına ilişkin bilginiz yoktur.

Beyşehir-Suğla Havzası'nda yer alan Erbaba ile Göller Bölgesi yerleşimleri Höyücek, Bademağacı, Hacılar ve Kuruçay çanak çömleklerinde çoğu zaman tekil figür olarak sadece boğa kafası ya da boynuzları (kimi zaman stilize bir biçimde) tasvir edilmiştir²⁶. Höyücek Kutsal Alanlar Dönemine tarihlenen bir çömlek üzerine boya bezek ile öyküsel bir anlatım yapılmıştır²⁷. Bununla birlikte Hacılar Erken Kalkolitik Dönem çanak çömleklerinden bazılarında görülen açık zemin üzerine uygulamış kırmızı el şeklinde bezekler de²⁸ yukarıda tarif ettiğimiz U.40075 numaralı kazı biriminden bulunan el kabartmalı gövde parçasıyla sembolik açıdan benzeşir.

Batı Anadolu Neolitik Dönem yerleşmelerinde bezekli çanak çömlek oranları oldukça düşüktür. Bunların içinde kabartma bezekli olanlar oldukça küçük bir yer bulur. Ulucak'ın IVa-Vb tabakaları arasında sadece dokuz kabartma bezekli parça bulunmuştur. Bunların içinde V. tabakadan gelen iki parça boğa boynuzu formunda bezeğe sahiptir²⁹. Kabartma bezekli çanak çömlekler grubuna ait başka örnekler Ege Gübre yerleşiminden bilinir. Burada kabartma olarak kırmızı astarlı ve açkılı kapların yüzeyine uygulanmış insan motiflerinin yanı sıra, stilize boğa boynuzu biçimli kabartmalara ait örnekler de ortaya çıkmıştır³⁰. Sonuç olarak, kabartma bezek her ne kadar kıyı Ege toplumlarında üretilen çanak çömleğin baskın bir unsuru olmasa da boğa boynuzu sembolünün kullanımı bakımından Orta Anadolu ve Göller Bölgesi ile imgelem dünyasının benzerliklerini tespit etmek mümkündür.

Kabartma Bezekli Çanak Çömleklerde Sembolizm

Sembol kullanma yetisi veya ihtiyacı insanın temel karakteristiklerinden biri olarak tanımlanabilir. Bir sembole atfedilen anlam her kültürde elbette biriciktir ve nesnenin formuna dayanarak sembolün ideolojik dünyadaki anlamını belirlemek neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, arkeologların elindeki en önemli kanıt, bir sembolün kullanım gördüğü bağlamın ve

²⁵ Öztan 2012; 39, Fig.33, Fig. 36.

²⁶ Duru 2008, Res. 122a-b-124, Res. 137.

²⁷ Duru 2008, Res. 127.

²⁸ Duru 2008, Res. 135.

²⁹ Çilingiroğlu 2012.

³⁰ Sağlamtimur 2012.

bu bağlamda yer alan diğer şeylerin zamansal ve mekânsal ilişkilerinin tespitidir³¹. İnsan düşüncesi ve niyetinin ürünü olan, dolayısıyla insan bilişselliğinin karmaşıklığını yansıtan arkeolojik materyallerin münferit nesne olarak değil buluntu topluluğu ve bağlamıyla birlikte incelenmesi, insanın materyal kültürle olan ilişkisini analizinde çok yönlü bir bakış açısı sunar. Bu düşünceden hareketle kabartma bezekler üzerindeki tasvirleri Çatalhöyük'teki imgesel anlatılar çerçevesinde ele almak daha faydalı olacaktır.

Arkeolojik kayıtlarda karşımıza çıkan sembollerin kullanımlarına ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlardan beslenen yorumlamalar yapılabilir³². Genel olarak toplumlarda sembollerin geleceği şekillendirmeye izin veren, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve örgütleyen, ölümden sonraki dünyayla ilişkilerini yansıtan, insanları doğaüstü veya aşkın güçlere yakınlaştıran ve sanatsal temsille dünyanın kendisini tarif eden araçlar olarak kullanıldığı önerilir³³.

Boğa imgesi çağlar boyunca tanrı³⁴ ve tanrıça³⁵ ile ilişkilendirilen dini semboller olarak karşımıza çıkar. Boğa sembolünün kutsal ve aşkın olanla ilgili kullanımı Güneybatı Asya prehistorik ve protohistorik çağları boyunca devam eder. Gılgamış destanında Şamaş'ın boğa olarak tasvir edilmesi gibi birçok Mezopotamya ve Anadolu tanrısının bereket ve gücü simgeleyen boğa imgesiyle özdeşleştiği zaten bilinmektedir³⁶.

Cauvin, eril ve dişil karşıtlık üzerinden inşa edilen düalist Neolitik dindeki kadın ve boğayı Neolitikleşme sürecinin ideolojik dönüşümünü gösteren iki önemli sembol olarak tanımlar³⁷. Boğa boynuzlarıyla ilgili erken yerleştirme örnekleri Natuf ve Çanak Çömleksiz Neolitik A Dönemine (PPNA) kadar geri gitse de Çatalhöyük, Anadolu'da boğa tasvir ve yerleştirmelerinin en yoğun görüldüğü yerleşimlerden biridir³⁸. Yerleşimin orta tabakalarında (yaklaşık MÖ kal. 6700-6400), "tarih evi" veya "ata evi" olarak nitelenen evlerin birçoğunun tasarımında boğa kafatasları, iskelet parçaları veya boynuzları kullanılarak oluşturulan

³¹ Renfrew-Bahn 2017, 391-392.

³² Robb 1998.

³³ Renfrew-Bahn 2017, 400-401.

³⁴ Cauvin 2000, 33-36.

³⁵ Gimbutas 2001, 35.

³⁶ van Dijk-Coombes 2018, 9-11.

³⁷ Cauvin 2000, 31-36.

³⁸ Cauvin 2000, 31; Bogaard et al. 2009.

enstalasyonlar görülmektedir³⁹. Ayrıca duvar resimlerinde tasvir edilen yabancı hayvanların içinde dev boyutuyla dikkat çekici hayvanlardan biri yine boğadır⁴⁰.

Mellaart, yerleşmedeki zengin boğa imgelemine bir çeşit boğa kültürünün odağına koymaktadır. Bu durum Mellaart'ın Çatalhöyük evlerini “tapınak” olarak tanımlamasıyla doğrudan ilişkili görünmektedir⁴¹. Hodder ve Meskell ise dinsel imgelemden ziyade boğa enstalasyonlarını ve resimsel anlatımlarını şölenlerle ilişkilendirmiş, önemli olayların anımsatıcıları ve nesiller arasındaki bağlantıları simgeleyen somut nesnelere işlev gördüklerini düşünmüştür⁴². Hodder'ın bu düşüncesi çok sayıda yabancı büyük baş hayvan ile boğa kemikleri yoğunluğu arasındaki ilişkiye ve bu buluntuların arkeolojik bağlamlarına dayanmaktadır⁴³. Evlerin, özenle düzenlenmiş ve çoğunlukla gömütlerin yer aldığı Kuzey ve Kuzeydoğu köşelerindeki “temiz alanlar” boğaya ilişkin simgeselliğin en çok kullanıldığı ortamı oluşturur⁴⁴.

Hatırlamak gerekir ki, Çatalhöyük'teki sığırlar MÖ 6500'lere kadar evcilleşmemiş haldedir ve bölgede serbestçe gezen, morfolojik olarak yabancı türe, yani *Bos primigenius*'a aittir⁴⁵. Çatalhöyük'te evcil sığırlar ancak bu tarihten sonra görülür ve koyun-keçi faunal kalıntıları arasında her zaman sayısal olarak çok geride kalır. Diğer yandan, sığırın sahip olduğu kırmızı et potansiyeli düşünüldüğünde, bir sığırın kesilmesi sonucunda birçok haneyi bir kerede besleyecek yüklü miktarda besin elde edilmiş olur ki, bu da yerleşmede organize edilen şölen etkinliklerinin ana tüketim malzemesini oluşturur. Yani topluluğun ev açma veya kapama ritüelleri sırasında tercih edilen ve sembolik olarak değerli bulunan hayvan türü sığırlardır. Bu haliyle sığır, aynı zamanda topluluk bağlarının güçlenmesini, gerilimlerin azalmasını ve yeni koalisyonların oluşmasını sağlayan şölen etkinliklerinin en önemli unsuru olarak görülebilir⁴⁶.

Ev içindeki enstalasyonlar ve duvar resimlerindeki anlatıların daha çok hayvanları, ruhları ve ataları kontrol etmek ve onlarla iletişim kurmak için kullanılan bir araç olabileceği de varsayılmaktadır⁴⁷. Hodder'a göre, anlatıların toplumsal bir karaktere sahip olduğu ve bu evlerde yaşayan kişilerin yaşamsal döngüleriyle ilişkili olduğu varsayılabilir. Kabartma

³⁹ Hodder (2012, 304) XII-V tabaları arasındaki kabartmalar, duvar resimleri ve enstalasyonlarla süslenmiş, içinde insan gömütleri olan ve çok kez onarılan uzun ömürlü evleri “*history houses*” olarak adlandırmaktadır.

⁴⁰ Mellaart 2001.

⁴¹ Mellaart 1966; Mellaart 1967.

⁴² Hodder-Meskell 2011, 250.

⁴³ Hodder 2004, 82; Twiss-Russell 2009, 29-30; Hodder 2012a, 307.

⁴⁴ Hodder 2012a.

⁴⁵ Arbuckle et al. 2014.

⁴⁶ Hodder 2014a, 11.

⁴⁷ Hodder 1999.

şeklinde ya da yerleştirilmiş boğa kalıntıları hane bireyleriyle binalar arasındaki atalardan kalma bağlarla ilişkiyken, duvar resimleri ise genç bireylerin ölümüyle alakalı olabilir⁴⁸.

MÖ 7. binyılın ikinci yarısında evcil hayvanlardan elde edilen ete artan bağımlılık ve evcil sığırın gündelik hayata girmesiyle birlikte törensel uygulamalarda bazı değişimler tespit edilmiştir. Mellaart stratigrafisine göre V. tabakada ortaya çıkan, öyküsel bir anlatımla bir boğanın kızdırılmasına odaklanan tören sahnesi çarpıcı bir örnektir⁴⁹. Bununla birlikte tören sırasında yabancı hayvanların mevcudiyetinden temsillerine doğru da bir kayma olduğu düşünülmektedir. Örneğin gerçek boğa boynuzu enstalasyonları bu dönemden itibaren azalmakta, alçıdan yapılmış boynuz kullanımı veya küçükbaşlara ait boynuzların daha çok tercih edildiği görülmektedir⁵⁰.

Çatalhöyük'teki sembolizmle ilişkili dikkat çeken ve uzun erimli bir kullanıma işaret eden durumlardan biri de renk sembolizmi olarak değerlendirebileceğimiz kırmızı rengin ilk önce duvarlarda ve mezarlarda, daha sonra ise artan şekilde mobil materyal kültür üzerinde ve özellikle bizi ilgilendiren çanak çömlekteki kullanımınıdır⁵¹. Şüphesiz kırmızı renk Çatalhöyük'ün sembolik dünyasında önemli bir yere sahiptir. Duvarların alt kısımlarındaki paneller, gömüt platformları, hayvan enstalasyonlarının başları, gömütlere ait kafatasları, eşikler, nişler, figürinler gibi birçok unsurun kırmızıya boyandığı bilinmektedir. Mellaart kırmızı rengin kanı ve yaşamı simgelediğini ve koruyucu işlevi olduğunu düşünmektedir. Ona göre kırmızının, kötü ruhlardan uzak tutan ve boyandığı tüm nesnelere koruyan sembolik bir değeri vardır⁵². Hodder da kırmızı rengin olasılıkla kanı temsil ettiğini, bunun yanı sıra atalarla ve onların ruhlarıyla ilişkili bir sembolizmi olabileceğini vurgulamaktadır⁵³.

Bu makale kapsamında incelediğimiz kabartma bezekli örneklerin tümü kızıl-kahve ve kırmızı astarlı ve açık, özenle işlenmiş yüzeylere sahiptir. Bu şekliyle, kırmızı rengin, Batı Anadolu yerleşmelerinde olduğu gibi bilinçli bir kültürel tercih sonucunda sembolik olarak üretildiğini düşünmek yerinde olur⁵⁴. Çatalhöyük'te MÖ 6500'lerden itibaren metamorfik kayalarla içerikli hammadde ile üretilen kırmızı ya da kiremit renklerinde yüzey ve hamur renklerine sahip çanak çömlekler görülmeye başlanır. Çatalhöyük'ün güney ve batısındaki

⁴⁸ Hodder 1999, 189-190.

⁴⁹ Mellaart 2001, 212.

⁵⁰ Hodder 2014a.

⁵¹ Hodder 2006.

⁵² Mellaart 1967, 149-150.

⁵³ Hodder 2006, 196-197; Hodder-Meskell 2011, 250.

⁵⁴ Çilingiroğlu 2012.

alandaki volkanik kayaların ve Konya Ovası'nın kuzey sınırını oluşturan kireçtaşı tepelerin aşu boyası oluşumu için uygun alanlar olduğu bildirilmektedir⁵⁵. Ayrıca, zincifre (*cinnabar*) kökenli kırmızı renk kullanımını Çatalhöyük iskeletlerinde görülen ve renk sembolizmine işaret eden başka bir kanıt olarak karşımıza çıkar⁵⁶. Kanımızca, kırmızı mallar olarak adlandırılan çanak çömlek grubu renk sembolizminin ifade bulduğu mobil materyal kültür öğelerinden biridir.

Hane bireylerinin yaşam döngüleriyle ilişkilendirilen ve birçok sosyal rolü üstlenen Çatalhöyük evlerinin duvarlarında kırmızı aşu boyalı el baskılarına rastlanmaktadır⁵⁷. Makale kapsamında incelediğimiz el kabartmalı, kızıl-kahve yüzey renkli parçayı bu noktada hatırlatmak yerinde olur. Kuzey Alan'daki Bina 77'nin duvarında bir sıra kırmızı boyalı baskı el izi en bağlamsal olarak en dikkat çekici örneklerdendir. Bu izlerin hemen hepsinin aynı boyutta olduğu ve bir insanın sağ eline ait olduğu bilinmektedir. Bina 77'deki boya baskılı el izleri, çoklu gömütlerin yer aldığı bir platformun etrafına yapılmıştır. Platformun üzerindeki duvarda ise etrafı kırmızı boya ile boyanmış bir nişin üzerine yine kırmızı boyalı bir buzağı kafatası yerleştirilmiştir⁵⁸. Çatalhöyük evlerindeki duvar resimleri genellikle ölülerin gömüldüğü platformların yakınında yer aldığından, duvar resimlerinin ölülerle iletişim kurmada bir araç olarak kullanıldığı önerilir. Hodder, bu kompozisyonlarda ev sakinlerinin diğer insanlarla iletişim kurma ya da sergileme ile ilgili endişelerinden ziyade, başka bir dünyayı kontrol etme ya da başka bir dünyayla iletişim kurma endişesi taşıdığını düşünmektedir⁵⁹. Ayrıca baskı el izlerinin de duvarlara dokunma ya da uzanma fikriyle ilintili olabileceğini bildirmektedir⁶⁰.

Çatalhöyük'ün geç tabakalarında (MÖ 6400-5950) sembolik anlatıların binaların içlerinden kademeli bir şekilde taşınabilen nesnelere geçtiğini düşündüren arkeolojik kanıtlar mevcuttur⁶¹. VI. tabakadan sonra görülen kil baskı kalıpları üzerindeki bezeklerin duvar resimleriyle olan benzerlikleri bu durumun en açık göstergesidir⁶². Ayrıca Batı Höyük çanak çömleklerindeki geometrik boya bezeklerin Doğu Höyük duvarlarındaki geometrik motiflere

⁵⁵ Erdoğu-Ulubey 2011, 7-9; Çamurcuoğlu 2015, 76.

⁵⁶ Çamurcuoğlu 2015.

⁵⁷ Mellaart 1967, 91-92; House 2010, 33-37; Eddisford 2011, 34.

⁵⁸ Hodder-Farid 2014.

⁵⁹ Hodder 1999, 189-190.

⁶⁰ Hodder-Meskell 2011, 250; Hodder 2014a, 8-9, 15.

⁶¹ Hodder 2006, 25.

⁶² Mellaart 1967, 200; Marciniak-Czerniak 2007, 121; Hodder-Meskell 2011, 250-251; Hodder 2012a, 307; Özdöl 2018, 15.

benzerliği⁶³ sembollerin taşınmaz unsurlardan taşınabilir nesnelere geçişini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Çatalhöyük'ün orta tabakalarından itibaren çanak çömlekler üzerinde sembolik öğelere rastlamak mümkündür. Birden çok sembolik öğeye sahip en çarpıcı örnek ise Kuzey Alanı 4040 açmasındaki atık alanından ele geçen yüz biçimli kapıdır⁶⁴. Sıvalı kafataslarını andıran ve olasılıkla bir ölüye ait yüzün tasvir edildiği bu kapta, boğa boynuzları insan yüzü ile birlikte tasvir edilmiştir. Çatalhöyük'te insan ve boğa başlarının vücutlarından ayrılarak saklandığı ve bazen simgesel olarak sıvandıkları bilinmektedir⁶⁵. Tarih ve anıların inşasıyla ilişkili olarak, insanlar ile boğalar arasındaki yakın bağlantıyı somutlaştıran bu örneğin ortak bir “sosyal hafıza” yaratmada rol oynadığı düşünülmektedir⁶⁶.

Çatalhöyük'teki köklü ritüel pratiklerin çanak çömlek gibi taşınır nesnelere geçişi, çanak çömlek üreten bireyin ideolojik dünyasıyla ilişkilendirilebilir. Aynı kültürü paylaşan insan topluluklarının benzer dünya görüşünü paylaştığından yola çıkarak, çanak çömlek tasarlayan bireyin yaşadığı toplumun kozmolojisiyle ilgili bilgilerin devreye girdiği düşünülebilir. Bezekli çanak çömlekler üzerinde yer alan tasvirler ile kırmızı astar rengi uygulamaları da muhtemelen tasarımcının bilişsel haritasındaki sembolik dünyayı yansıtmaktadır⁶⁷. Sembollerin, insanların ölümünden sonraki dünyayla ilişkilerini yansıtmak ve belki de düzenlemek, aynı zamanda insanlar arası ilişkileri organize etmek ve örgütlemek için kullanıldığından daha önce bahsetmiştik. Bu bağlamda belki de MÖ 7. binyılın sonlarına doğru Çatalhöyük'te değişen toplumsal düzen, insanın maddi dünyayla kurduğu bağlantılar ve deneyimlerle ilişkili olarak, ritüeller pratikler daha dinamik bir hal almaya başlamış olabilir. MÖ 6400'lerden itibaren daha fazla görülmeye başlayan ve bu çalışmaya konu olan kabartma bezekli çanak çömlekler gelişkin bir teknolojik bilgi birikimini yansıtan, yapımı özen ve yoğun emek gerektiren nesnelere dir. Kırmızı rengin sembol niteliğinin yanında, boğa başı ve el motiflerinin kabartma olarak kullanımı geçmişten beri kullanılagelen sembollerin ideolojideki sürekliliğini bize gösterir. Bu noktada, MÖ 6000-5900 yıllarında tarihlendiğimiz bu örneklerin, günlük kullanım içinde bile olsa, sembolik nitelikler taşıyan nesnelere olduğunu öne sürebiliriz.

⁶³ Last 1998, 375.

⁶⁴ Hodder 2012b, 134.

⁶⁵ Hodder 2014b, 232-233.

⁶⁶ Hodder-Meskell 2011, 246.

⁶⁷ Renfrew-Bahn 2017, 391-395.

Sonuç

Bu makalede, 2018-2019 yıllarında Çatalhöyük'ün Doğu Alanı'nda yürütülen kazılar sonucunda bulunmuş dört kabartma bezekli Neolitik Dönem çanak çömleğini inceledik. Radyokarbon yaşlandırmasına dayanarak MÖ 6000-5900 yılları arasına tarihlediğimiz bu örnekler Çatalhöyük'teki Doğu Höyük'ün terk edilmesinden hemen önce üretilmiş olmalıdır.

Kabartma bezekli çanak çömlekler, Neolitik Dönem repertuarı içinde özenli yapımları ve sahip oldukları sembolik nitelik nedeniyle özel bir yere sahiptir. İncelediğimiz örneklerin tamamı Doğu Alanı'ndaki binaların terk edilmesinden sonra oluşan atık dolgular içinde ve küçük parçalar halinde bulunmuştur. Ayrıca Çatalhöyük Doğu Alanı çanak çömlek topluluğu içinde de çok küçük bir yer tutarlar. Dolayısıyla, Çatalhöyük çanak çömlek üretiminin baskın ve yaygın öğeleri olarak tanımlanamazlar.

İncelediğimiz örnekler, teknolojik açıdan iyi ve özenli yapım gösterirler; ancak çanak çömleklerin geri kalanından belirgin bir şekilde teknolojik üstünlük göstermezler. Mal grubu bakımından tüm parçalar Kırmızı Mallar grubuna dahil edilmelidir. Kızıl-kahve ve kırmızı arasında değişen yüzey renkleri ve açıklama bu örneklerin ortak özelliğidir. İncelediğimiz dört örnek içinde sadece bir tanesi stilistik açıdan ve mal grubu açısından Kapadokya örneklerine benzerlik gösterirken, diğerleri daha yerli unsurlara sahiptir.

Kabartma bezekli çanak çömleklerin en gelişkin ve sofistike örnekleri Kapadokya Yöresi'ndeki Tepecik-Çiftlik ve Köşk Höyük yerleşimlerinden bilinir. Ancak gerek Göller Yöresi gerekse Kıyı Ege Neolitik Dönem yerleşmelerinde de benzer uygulamalar karşımıza çıkar. Tüm bu bölgelerde çanak çömlek üzerinde boğa imgesinin üretildiğini, Anadolu toplumları arasındaki ortaklaşan sembolizmi vurgulamak yerinde olur.

Örneklerden biri üzerinde görülen el şeklinde kabartma bize Bina 77'de görülen duvar boyası şeklinde yapılmış kırmızı renkli el baskılarını anımsattı. Bu noktada kırmızı rengin sembolik kullanımının yanı sıra el sembolünün de ölümlerle veya aşkın olan ruhlarla etkileşime geçme olasılığı üzerinde durduk. Geç Neolitik Dönemde kabartma olarak çanak çömlek üzerine yapılan el motifinin sembolik imgelem dünyasına ilişkin bir devamlılığı teşkil edip etmediği elbette şüphelidir. Diğer yandan, bu örneğin kırık olması nedeniyle kabartmanın sadece elle sınırlı kalıp kalmadığı da belirsizliğini korur.

Hodder'ın tespit ettiği gibi yerleşme tarihi boyunca birbirini izleyen ortak sembollerin (el, boğa, kırmızı renk gibi) zamanla taşınmaz mimari unsurlardan taşınır materyal öğelere

aktarıldığını gördük⁶⁸. Çanak çömlekler üzerinde temsil edilerek sosyal alanda kendine yer bulan semboller de söz konusu ideolojik dönüşümün parçalarıdır. Daha az içine kapalı ve daha fazla dışarıyla iletişim ve etkileşim içinde olan bir topluluğun belirlemeye başlamasına işaret eden bu dönüşümün aynı zamanda Doğu Catalhöyük'ün terk edilme aşamasına denk gelmesi de dikkat çekicidir.

İncelediğimiz diğer kabartmalarda net olarak hayvan başları ve özellikle boğa kafalarının temsilleri görülür. Boğanın Epipaleolitik Döneme kadar geri giden sembolik kullanımı ve bu dönemden itibaren aralıksız devam eden boğa kafatasları ve boynuzlarıyla oluşturulmuş yerleştirmeler ve kireçle modellenmiş enstalasyonlar, Cauvin'in de ifade ettiği gibi, Neolitikleşme süreçlerindeki ideolojik dönüşüme işaret edebilir⁶⁹. Bu noktada, Neolitik Dönemin başından sonuna kadar farklı materyal kültür unsurları üzerinde temsilini gördüğümüz boğa başlarını birçok araştırmacı gibi biz de bu bağlamda değerlendirmenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamda Catalhöyük'ün bin yıllık tarihinde, anlam değiştirmiş olması mümkün olsa bile, boğa imgesi etrafında şekillenen ideolojik bakışın yerleşmenin terk edilmesine kadar kesintisiz sürdüğünü söyleyebiliriz.

⁶⁸ Hodder 2014a, 2014b.

⁶⁹ Cauvin 2000.

KAYNAKÇA

Arbuckle et al. 2014

B. S. Arbuckle- S. W. Kansa- E. Kansa- D. Orton- C. Çakırlar vd., “Data Sharing Reveals Complexity in the Westward Spread of Domestic Animals across Neolithic Turkey”, PLOS ONE 9(6): e99845. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099845>.

Bıçakçı vd. 2007

E. Bıçakçı- Ç. Altınbilek-Algül- S. Balcı- M. Godon, “Tepecik-Çiftlik”, Anadolu’da Uygarlığın Douşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem: yeni kazılar, yani bulgular, (Ed. M. Özdoğa- N. Başgelen), İstanbul 2007, 237-253.

Bogaard et al. 2009

A. Bogaard- M. Charles- K. Twiss- A. Fairbairn- N. Yalman vd. “Private pantries and celebrated surplus: storing and sharing food at Neolithic Çatalhöyük, Central Anatolia”, Antiquity 83, 2009, 649-668.

Cauvin 2000

J. Cauvin, The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Cessford 2001

C. Cessford, “A new dating sequence for Çatalhöyük”, Antiquity, 75(290), 717-725.

Czerniak- Pyzel 2017

L. Czerniak- J. Pyzel, “Late Neolithic Pottery at Çatalhöyük East”, Painting Pots- Painting People: Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia, (Ed. W. Cruells- I. Mateiciucová- O. Nieuwenhuyse), Oxford: Oxbow Books 2017, 93-106.

Çamurcuoğlu 2015

D. S. Çamurcuoğlu, The Wall Paintings of Çatalhöyük (Turkey): Materials, Technologies and Artists, University College London, Institute of Archaeology, (Unpublished PhD. diss), Londra 2015.

Çilingiroğlu 2012

Ç. Çilingiroğlu, The Neolithic Pottery at Ulucak in Aegean Turkey. Organization of Production, Interregional Comparisons and Relative Chronology. British Archaeological Reports International Series 2426, Oxford 2012.

Çilingiroğlu- Karataş Yüksel 2020a

Ç. Çilingiroğlu- C. Karataş Yüksel, “Çatalhöyük 2018 Araştırma Raporu”,
<http://catalhoyuk.ege.edu.tr>.

Çilingiroğlu- Karataş Yüksel 2020b

Ç. Çilingiroğlu- C. Karataş Yüksel, “Çatalhöyük 2019 Araştırma Raporu”,
<http://catalhoyuk.ege.edu.tr>.

Çilingiroğlu vd. 2020

Ç. Çilingiroğlu- A. Marciniak- Y. Benli, “Çatalhöyük 2018”, Kazı Sonuçları Toplantısı 41, Ankara 2020, 505-524.

Çilingiroğlu vd. Baskıda

Ç. Çilingiroğlu- A. Marciniak- C. Karataş Yüksel- Ö. F. Türkan, “Çatalhöyük 2019”, Kazı Sonuçları Toplantısı, 42, Ankara 2022 (Baskıda).

Duru 2008

R. Duru, MÖ. 8000’den MÖ. 2000’e Burdur Antalya Bölgesi’nin Altıbin Yılı, Antalya 2008.

Düring 2001

B. S. Düring, “Social dimensions in the architecture of Neolithic Çatalhöyük”, Anatolian Studies, Vol. 51, 2001, 1-18.

Eddisford 2011

D. Eddisford, “4040 Area: Building 77”, Çatalhöyük 2011 Archive Report,
http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2011.pdf,
32-38.

Erdoğu- Ulubey 2011

B. Erdoğan- A. Ulubey, “Colour Symbolism in the Prehistoric Architecture of Central Anatolia and Raman Spectroscopic Investigation of Ochre in Chalcolithic Çatalhöyük”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 30, 1, 2011, 1-11.

Gimbutas 2001

M. Gimbutas, *The Living Goddesses*, London 2001.

Hodder 1999

I. Hodder, “Symbolism at Çatalhöyük”, *World Prehistory. Studies in Memory of Grahame Clark*, Proceedings of the British Academy 99, (Ed. J. Coles-R. Benley-P. Mellars), Oxford 1999, 177-191.

Hodder 2004

I. Hodder, “Women and men at Çatalhöyük”, *Scientific American*, Vol. 290, 2004, 76–83.

Hodder 2006

I. Hodder, *Çatalhöyük, Leoparın Öyküsü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Hodder 2012a

I. Hodder, “Çatalhöyük. A Summary of Recent Work Concerning Architecture”, *Ahmet A. Tırpan’a Armağan / Festschrift für Ahmet A. Tırpan*, (Ed. B. Söğüt), İstanbul 2012, 303-314.

Hodder 2012b

I. Hodder, *Entangled. An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Wiley-Blackwell.

Hodder 2014a

I. Hodder, “Çatalhöyük: The Leopard Changes its Spots. A Summary of Recent Work”, *Anatolian Studies*, Vol. 64, 2014, 1-22.

Hodder 2014b

I. Hodder, *Dolanıklık: İnsanlar ile Şeyler Arasındaki İlişkilerin Arkeolojisi*, İstanbul 2014.

Hodder- Farid 2014

I. Hodder- S. Farid, “Questions, History of Work and Summary of Results. In Çatalhöyük Excavations: The 2000-2008 Seasons”, (Ed. I. Hodder), 1-34. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California at Los Angeles.

Hodder- Meskell 2011

I. Hodder- L. Meskell, “A “Curious and Sometimes a Trifle Macabre Artistry”: Some Aspects of Symbolism in Neolithic Turkey”, *Current Anthropology*, Vol. 52, No. 2, 2011, 235-263.

House 2010

M. House, “4040 Area: Building 77”, Çatalhöyük 2010 Archive Report, https://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2010.pdf, 31-42.

Last 1998

J. Last, “A Design for Life. Interpreting the Art of Çatalhöyük”, *Journal of Material Culture*, Vol. 3, 3, 1998, 355-378.

Marciniak 2021

A. Marciniak, Neolithic Çatalhöyük and Outer World: The Origin, Rise and Demise of the Settlement in its Regional Context”, *The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons*, (Ed. I. Hodder), British Institute at Ankara, Vol. 54, 2021, 31-44.

Marciniak- Czerniak 2007

A. Marciniak- L. Czerniak, “Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic Periods in Central Anatolia”, *Anatolian Studies*, Vol. 57, 2007, 115-130.

Marciniak et al. 2015

A. Marciniak- E. Asouti- C. Doherty- E. Henton, “The Nature of Household in the Upper Levels at Çatalhöyük”, *Assembling Çatalhöyük, Themes in Contemporary Archaeology*, Vol. 1, , (Ed. I. Hodder- A. Marciniak), EAA, New York 2015, 151-166.

Mellaart 1966

J. Mellaart, “Excavations at Çatal Hüyük, Fourth Preliminary Report, 1965”, *Anatolian Studies*, Vol.16, 1966, 165-191.

Mellaart 1967

J. Mellaart, Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia, New York: McGraw Hill 1967.

Mellaart 2001

J. Mellaart, Çatalhöyük. Anadolu’da Bir Neolitik Kent. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nakamura- Meskell 2008

C. Nakamura- L. Meskell, “Figurines Report 2008”, Archive Report 2008 http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2008.pdf, 193-203.

Özdöl 2014

S. Özdöl, “Reconsidering the Late Neolithic Pottery of the Anatolian Plateau: Current Evidence from Çatalhöyük”, *Tüba-Ar 17 (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 17)*, 2014, 25-47.

Özdöl 2018

S. Özdöl, “Erbaba’dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel”, *Belleten*, Cilt LXXXII, Sa. 293, 2018, 1-30.

Özdöl- Tarkan 2009

S. Özdöl- D. Tarkan, “East Mound Pottery 2013”, Çatalhöyük 2013 Archive Report, http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2013.pdf, 193-197.

Özdöl-Kutlu vd. 2015

S. Özdöl-Kutlu- T. Carter- L. Czerniak- A. Marciniak, “The End of the Neolithic Settlement”, *Assembling Çatalhöyük, Themes in Contemporary Archaeology*, Vol. 1, (Ed. I. Hodder-A. Marciniak), EAA, New York 2015, 179-196.

Öztan 2002

A. Öztan, “Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”, *Tüba-Ar 5 (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 5)*, 2002, 55-69.

Özta 2007a

A. Özta, “Köşk Höyük: Niğde- Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”, Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, (Ed. M. Özdoğan- N. Başgelen), İstanbul 2007, 223-236.

Özta 2007b

A. Özta, “Köşk Höyük”, Vor 12000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit, Badischen Landesmuseum Karlsruhe 2007, 469.

Renfrew- Bahn 2017

C. Renfrew- P. Bahn, Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulamalar, İstanbul 2017.

Robb 1998

J. Robb, “The archaeology of symbols”, Annual review of Anthropology, Vol. 27, 1998, 329-46.

Sağlamtimur 2012

H. Sağlamtimur “The Neolithic Settlement of Ege Gübre”, The Neolithic in Turkey, (Ed. M. Özdoğan- N. Başgelen- P. Kuniholm), İstanbul 2012, 197-225.

Twiss- Russell 2009

K.C. Twiss- N. Russell, “Taking the Bull by the Horns: Ideology, Masculinity, and Cattle Horns at Çatalhöyük (Turkey)”, Paléorient, Vol. 35, No. 2, 2009, 19-32.

van Dijk-Coombes 2018

R. M. van Dijk-Coombes, “Mesopotamian Gods and the Bull”, Societades Precapitalistas,8(1),1-14,2018.

http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/art_revistas/pr.9363/pr.9363.pdf.

Yalman 2009

N. Yalman, 2009. “2009 Pottery Archive Report”, Çatalhöyük 2009 Archive Report, http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2009, 95-101.

Yalman vd. 2013

N. Yalman- D. Tarkan- H. Gültekin, “The Neolithic Pottery of Çatalhöyük: Recent Studies”, Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008

Seasons, (Ed. I. Hodder), Çatalhöyük Research Project Series, Vol. 9, BIAA Monograph No. 48, British Institute at Ankara; Monumenta Archaeologica 29, Los Angeles 2013, 143-182.

FİGÜRLER

Fig. 1: Doğu Alanı Neolitik Dönem binaları (B.175, B.176, B.177) ve mekanlar (Sp. 669, Sp.670, Sp.678, Sp.683, Sp.684).

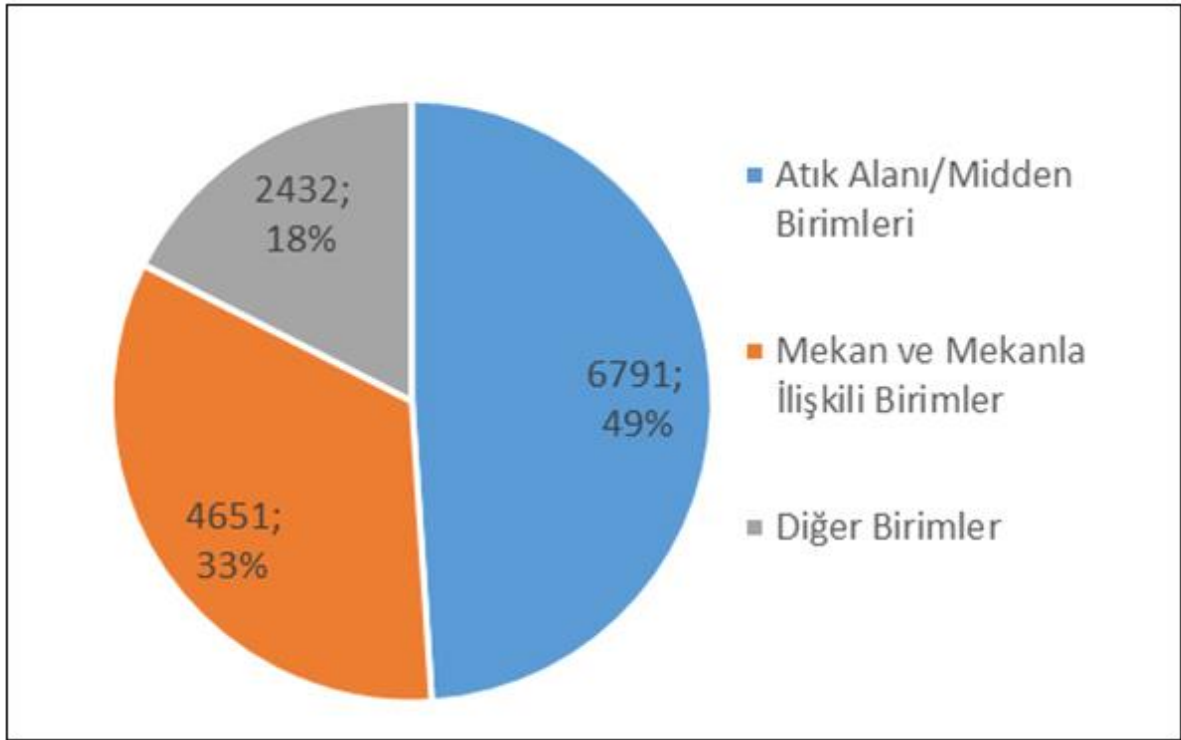

Fig. 2: Doğu Alanı çanak çömleklerinin bağlamlarına göre oranları.

Fig. 3: Doğu Alanı S-Profilli, deliksiz kanca tutamaklı derin çanak (Mekan 669, U.40028).

Fig. 4: Hayvan biçimli tutamak (U.40075).

Fig. 5: Boğa başı kabartmalı gövde parçası (U.40011).

Fig. 6: Boğa başı kabartmalı gövde parçası (U.40062).

Fig. 7: El biçimli kabartmalı gövde parçası (U.40075).

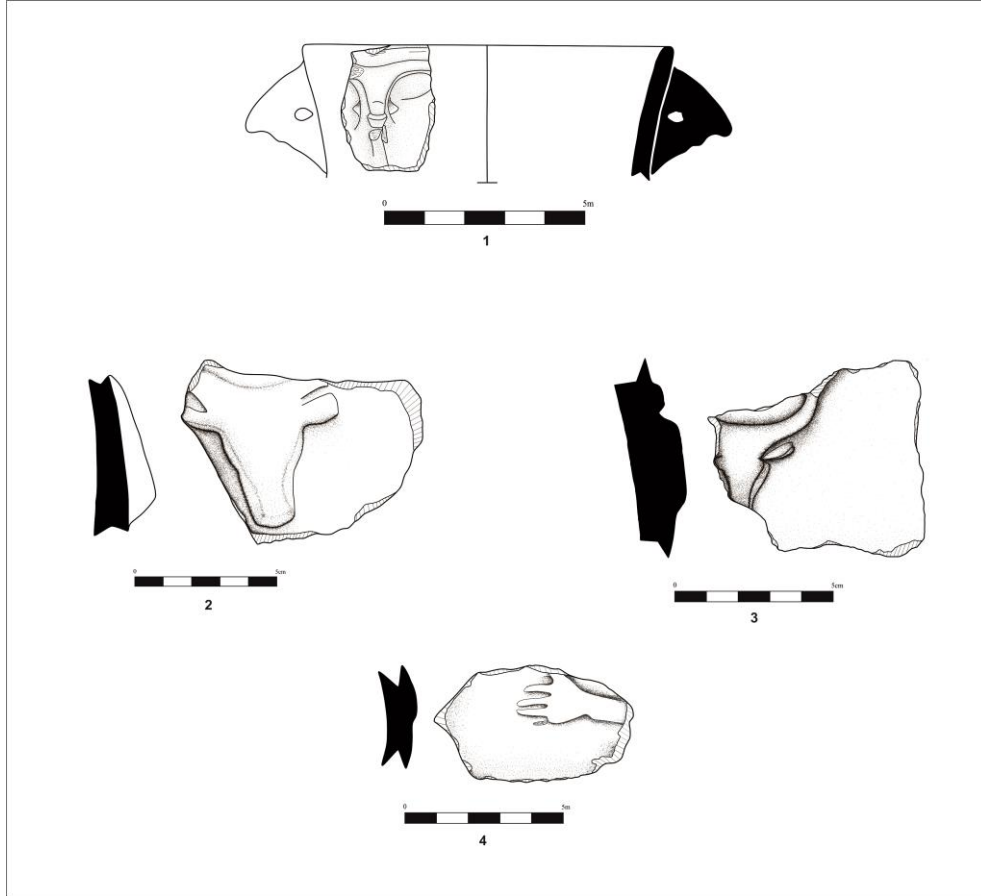

Fig. 8: Doğu Alanı kabartma bezekli çanak çömleklerin çizimleri.